

geschrift over het kerkgebouw heeft samengesteld, dachten we, dat het nogal meeviel.

Bij kalme beschouwing ontwaarden wij nergens verontrustende tekenen, die op dringend herstel zouden wijzen. En ook toen we de kerk hadden betreden en met de andere heren hadden rondgekeken, verwonderden we ons slechts over de schoonheid van de zuilenbouw en de architectonische zuiverheid, waarmee vroegere geslachten dit monument hebben opgetrokken.

Een onderhoud met de architect hielp ons echter spoedig uit de droom. Sommige gewelven staan op het punt van instorten, zei de heer Briët, en bij elke storm houden we ons hart vast voor het dak. Alle daken van de zijbeuken zijn aangetast door de houtzwam en al kunt u dat van hieruit niet zien, toch vreet het euvel voort, zodat ingrijpen onvermijdelijk is geworden.

U moet eens letten op de symmetrie bij deze bouw, vervolgde de architect, en op de prachtige zuilen van rode zandsteen. Men heeft hier pleisterwerk op aangebracht, maar waar dat is verwijderd, komt de rode kleur er doorheen schemeren. De kerk moet vroeger aan een Rijn-arm hebben gestaan en alle zuilen zijn uit Duitsland per schip aangevoerd.

In 1674 zijn de torens bij een storm in de kerk gevallen, waardoor ook het orgel werd vernield. Later heeft men er, vermoedelijk wegens geldgebrek, een westgevel van baksteen voor in de plaats gezet, waardoor zowel de torens als de galerij kwamen te vervallen. Men heeft meer barbaarsheden toegepast bij tal van herstelwerkzaamheden, want na branden zijn ook de kappen der daken steeds steiler gemaakt, waardoor de bovenramen moesten worden ingekort, terwijl de knoeiboel, die nu in het hoogkoor te zien is, maar die men door de bouw van een nieuw orgel tenminste aan het gezicht heeft onttrokken, ten hemel schreiend is.

Na deze vluchtige oriëntatie hebben we het interieur meer in details bezichtigd, waarbij het de beschouwer bij iedere stap droef te moede werd over de misvormingen, welke het voorgeslacht zonder enige piëteit aan kapellen, spitsbogen, vensters en schilderwerk heeft toegebracht.

Uit een der kapellen kwamen we in de onder het hoogkoor gelegen crypt, waar-

in een diffuus licht tussen de drie beuken de uit rode zandsteen bestaande sarcofaga van bisschop Bernulphus, de stichter van de kerk, mild bestraalt. Symbolisch stelt deze crypt het dodenrijk voor. En de verdeling in drie beuken ontstaat in dit grafgewelf door de drie evenwijdig lopende cilindrische tongewelven, gedragen door de kloeki zuilen in twee rijen van drie. Deze tongewelven vertonen geen ribben of gordelbogen, ze zijn nog geheel gelijksoortig aan de gewelven in de vroeg-christelijke catacomben e.d. De muurpilasters zijn bekroond door de romaanse consoles, die men daar overal aantreft, waar een rondboog of gewelfvlak overgaat in het platte vlak. De schachten van de zes zuilen zijn paarsgewijs op drie verschillende manieren geornamenteerd met fraai uitgevoerde, doch enigszins onregelmatig verloopende insnijdingen in de grauwe zandsteen, waaruit zij bestaan.

Het middenschip van de kerk, met de imposante beide rijen zuilen en daarboven de forse arcade en in de lantaarn de twee rijen rondboogvensters, is wel een der best bewaarde gedeelten van deze eenvoudige, doch zo indrukwekkende architectuur.

Wanneer men bij de komende restauratie aan het schip moet beginnen, doet zich het belangwekkende probleem voor, zegt de heer Van Akerlaken, of men deze prachtig gevormde monolithische, roodzandstenen zuilen, die naar boven toe zich steeds „verjongen”, na de ontleistering en de daarbij ook noodzakelijke reparatie met dezelfde steensoort zo in natura mag laten staan, dan wel of men ze toch weer moet bedekken. De kenners zijn het er namelijk wel ongeveer over eens, dat de zuilen en kapitelen in dit soort kerken van begin af aan bepleisterd en beschilderd zijn geweest. Doch velen voelen er meer voor, de schitterend gevormde zuilen in natura te laten prijken.”

Wij kunnen hier nog aan toevoegen, dat de kosten van het restauratiewerk dezer kerk worden begroot op circa één miljoen gulden. De kerkeraad der waalse gemeente heeft tot een aantal personen en instanties de opwekking doen uitgaan om het restauratiefonds te steunen. Mogelijk interesseren zich ook leden van Oud-Utrecht voor het gironummer 1412 van de Twentsche Bank N.V. te Utrecht, waar de restauratiecommissie haar rekening heeft.

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

APRIL
1955

ONDER REDACTIE VAN:
H. DE JONG

28e JAARGANG
Nº 4

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: MAJELLAPARK 61, UTRECHT
Gironummer 575520 ten name van de Vereeniging „OUD-UTRECHT”

PEPERSTRATEN IN UTRECHT

Het is een merkwaardig verschijnsel, dat in talloze plaatsen in Nederland en Vlaanderen een Peperstraat voorkomt of voorkwam. De vlaamse schijnen de oudste te zijn: Brugge (1302), Gent (1314), Brussel (1335), Leuven en Tongeren (1340) en verder hebben o.a. Vilvoorde, Mechelen en St. Nicolaas een straat met deze naam.

In Nederland ken ik uit lectuur of eigen aanschouwing Peperstraten in Groningen, Leeuwarden, Culemborg, Buren, Nijmegen, Harderwijk, Amerfoort, Montfoort, Wijk bij Duurstede, Utrecht, Alkmaar, Amsterdam, Haarlem, Hoorn, Enkhuizen, Purmerend, Beverwijk, Egmond-binnen, Naarden, Delft, Rotterdam, Gouda, Oudewater, 's Hertogenbosch, Oss, Kaatsheuvel, Oisterwijk, Eindhoven, Mierlo, Vught, Vlijmen, Ooyen, (verder Cromvoirt: Peper-eind, Uden: Peperkamp), Venlo, Grevenbicht, Vaals. Ongetwijfeld zijn er nog meer.

De nederlandse Peperstraten komen in archivalia ongeveer een eeuw later voor dan de vlaamse, waaruit misschien een conclusie over de verbreiding van de import van peper daar en hier te trekken valt (Oss 1389, Venlo 1408, Nijmegen en Delft 1410, Wijk bij Duurstede 1456).

De merkwaardige frequentie van deze straatnaam heeft de speurzin van philologen en beoefenaars der toponymie (plaatsnaamkunde) herhaaldelijk opgewekt, zonder veel positiefs opgeleverd te hebben. De verschillende verklaringen of gissingen komen hierin overeen, dat zij alle relatie aannemen met de specerij „peper”, die hier al eeuwen lang bekend was en gebruikt werd vóór de Oost-Indische Compagnie ze over zee aanvoerde. De import over land naar Europa had al zeer vroeg plaats. In de tijd van Plinius was peper reeds een gezochte specerij van de Romeinen. Steden als Venetië en Genua danken haar bloei mede aan

de peperhandel. De kruistochten hebben mogelijk ook hun deel bijgedragen om de indische specerij in onze streken ingang te doen vinden. Aan de hoge prijzen daarvan herinnert nog altijd ons „peperduur”. Eerst sedert de ontdekking van de zeeweg naar Indië en de overbrenging van de pepercultuur naar de westelijke eilanden van de Archipel daalden de prijzen.

Wat nu de naam Peperstraat betreft, in slechts één (na-middeleeuws) geval schijnt een afdoende verklaring gegeven te kunnen worden. De Peperstraat te Amsterdam (bij de Prins Hendrikkade) ligt waar in 1600 de Peperwerf was. Met de naburige Foeliestraat wijst zij wel duidelijk op de voornaamste producten uit de eerste tijd van de O.I.-Compagnie¹⁾.

In de overige gevallen betreffen de gissingen: 1. de aanwezigheid van een kruidenwinkel, waar peper dan een belangrijk en wellicht zeldzaam artikel vormde; 2. de aanwezigheid van een pepermolen, hetzij reëel (in zo'n winkel?), hetzij als uithangbord; 3. de naburige ligging van een Peperweide, Peperkamp, Peperpolder, waar de peperwortel (*cochlearia armoracia* L.), onze, in de pharmacie nog maar weinig gebruikte mierikswortel of lepelblad verbouwd werd; 4. peper als betaalmiddel of als uit een bepaald stuk land gaande cijns. Een Utrechts voorbeeld vind ik in de rekeningen van het St. Jacobsgasthuis, volgens welke de beheerders broederschap nog in 1577 jaarlijks 12 stuivers pepergeld aan de pastoors van de Buurkerk betaalde²⁾, wat wel in de plaats van een oorspronkelijke uitkering in natura gekomen was. Heerlijke pepercijnsen kwamen b.v. in Noord-Brabant³⁾ en Gelderland⁴⁾ voor.

I

In het Septembernummer van het Maandblad van 1954 herinnerde de heer Evers aan een voormalige **Peperstraat** te Utrecht: het gedeelte van de tegenwoordige Springweg tussen de Lange Smeestraat en het Geertekerkhof, of juist gezegd: tussen de Lange Smeestraat en de Geertestraat, want het Kerkhof werd aan de oostzijde afgesloten door een muur⁵⁾. De aldus aangeduide

1) P. J. Meertens, Straatnaamgeving in de Middeleeuwen, in: Middeleeuwse en moderne straatnaamgeving. Bijdr. en meded. der Naamkunde-commissie van de Kon. Nederl. Akademie van Wetensch. te Amsterdam, V. Amst. 1953, 29.

2) Gem. archief, Arch. van het St. Jacobsgasthuis, Rekeningen 1557-1614. Cat. van de bij de stad bewaarde archieven II nr. 2499.

3) W. Bezemer, Bijdrage tot de kennis van het oude cijns- en grondrenterecht in Brabant, 's Hertogenb. 1889, 77.

4) L. S. Meihuizen, De rekening betreffende het graafschap Gelre 1294/1295, Groningen-Djakarta 1953, 35, 103.

5) Evenals het Buurkerkhof aan de zijde van de Steenweg.

6) Van der Monde, Geschied- en Oudheidk. beschrijving van de pleinen, straten... van Utrecht, Utr. 1844-1846, III 342. — Ook nog in 1488: arch. St. Bartholomeusgasthuis, nr. 1768.

straat, die in 1407 voorkomt als Joncfrouwenstraat⁶⁾ (later vereenvoudigd tot Jufferstraat), moet daarvoor Peperstraat geheten hebben, zegt Evers op het voetspoor van van der Monde, maar ik zie de noodzakelijkheid daarvan niet in. Eerder geloof ik, dat Joffrenstraat een oudere benaming is, die daarna in onbruik kwam voor Peperstraat en het later weer van Peperstraat gewonnen heeft. In 1609 vindt men een huisje omschreven als „staende ende gelegen in de Peperstraet, jegens Ste Geertruydenkercke (over), nu iegenswoordich genaempt die Joffrenstraet” en in 1621: „staende ende gelegen in de Peperstraet ofte nue genaempt die Jouffrenstraet tegens over Ste Geertruydenkercke”⁷⁾.

Hoe taai oude straatnamen overigens zijn, al moet men rekening houden met de waarschijnlijkheid, dat de plaatsomschrijving van een vroegere acte in de volgende werd overgenomen, bewijst een zestal transport- of plechtacten, waarin een bepaald perceel tussen 1587 en 1666 steeds wordt aangeduid als staande in de Pepersteeg tegenover 't Geertekerkhof, zonder dat Joffrenstraat als „hedendaagse” benaming wordt toegevoegd⁸⁾. — In het huisgeldregister van 1629 daarentegen komt alleen de Joffrenstraat voor.

De suggestie van de Naamkunde-commissie van de Kon. Ned. Academie of middeleeuwse Peperstraten niet doorgaans deel uitmaakten van een belangrijke verkeersweg door een stad, vindt in het geval van de utrechtse Peperstraat zo op het eerste gezicht versterking. Evenzo vormen te Buren Voorstraat en Peperstraat samen de enige grote weg door het stadje van de ene poort tot de andere. Een verklaring van de naam geeft deze constatering overigens niet. De vraag blijft, waarom een zo belangrijke straat of straatgedeelte dan Peperstraat heette.

De Springweg (inclusief Joffrouwenstraat = Peperstraat) hield op grote doorgaande, op de uit het zuid-oosten komende landweg aansluitende verkeersweg te zijn, toen de stadsomwalling van de Smeestraat af in het midden der 13de eeuw in zuidelijke richting werd uitgebreid, de St. Geertekerk op haar tegenwoordige plaats gebouwd werd en de toegang tot de stad naar een toen nieuwe poort, de Tolsteegpoort verlegd werd.

Door dit te schrijven heb ik echter verondersteld, wat bewezen moet worden, nl. dat Peperstraat al een middeleeuwse benaming is, terwijl deze niet eerder dan in 1609 werd aangetroffen, zij het dan als een reeds verouderde. We zouden de vondst moeten doen, dat de naam Peperstraat voorkwam vóór het midden van de 13e eeuw, dus vóór deze straat ophield deel uit te maken van een grote verkeersweg, want eerst dan wordt de theorie bevestigd.

7) Register van transporten en plechten 22 April 1609 (I, 238) en 4 Jan. 1621 (I, 4).

8) Register van transp. en pl. 1587 I 19, 1592 I 216, 1643 II 119, 1645 II 139, 1647 II 118, 1666, 156.

Van de Peperstraat, die naar algemeen gebruik bij tijd en wijle ook Pepersteeg heette, moet onderscheiden worden het **Pepersteegje**, dat er haaks op gestaan heeft. Dit steegje komt voor in een raadsbesluit van 26 Mei 1581, waarbij het St. Bartholomeus-gasthuis tot wederopzeggens toe vergunning kreeg het Pepersteegje voor en achter af te sluiten met een poort (dat wil dus zeggen: aan het openbaar verkeer te onttrekken), mits het stedelijk wapen boven die poorten werd aangebracht ten bewijze dat de stad zich haar eigendomsrecht op de steeg voorbehiel. Dat er allerlei „Unfug” bedreven werd, zal wel als motief voor het raadsbesluit aangenomen mogen worden. Tevens valt er uit af te leiden, dat het steegje langs het terrein van het gasthuis liep, wat bevestigd wordt door de plattegrond van Utrecht van Braunius (1572), waar het ten zuiden van het gasthuiscomplex staat aangegeven. Het komt, in overeenstemming met het voorbehoud van 1581, in het begin der 17de eeuw, uitdrukkelijk onderscheiden van de Joffrenstraat, voor als „het Stadt steechgen”⁹⁾. Het is wel identiek met de tegenwoordige Wolfaartsteeg, die in 1420 reeds genoemd wordt¹⁰⁾.

II

Er is echter in Utrecht, behalve de Peperstraat en het Pepersteegje bij het Geertekerkhof, nog een tweede **Peperstraat** geweest, waarvan de heer Evers geen melding maakte en die ook aan van der Monde blijkbaar niet bekend was. De verbinding (achter de percelen Voorstraat 2-10) tussen de Loeff Berchmakerstraat en de Predikherenstraat, die in 1559¹¹⁾, in vele andere jaren, op het kadastrale minuutplan (c. 1820) en ook nu nog Peterseliesteeg heet, komt tussen 1556 en 1809 in een nog groter aantal gevallen als Peperstraat, Peperstraatje, Pepersteeg voor¹²⁾. De steeg wordt zowel aan de noordzijde als aan de zuidzijde gevormd door de zijgevels van de hoekhuizen. In 1934 werd de Peterseliesteeg „met het oog op de verontreiniging, waaraan zij is blootgesteld en de onoorbare handelingen, welke er plaats vinden” voor het openbaar verkeer afgesloten.

Bij confrontering van de beide Utrechtse Peperstraten vallen merkwaardigerwijze enige analoge situaties in het oog. Vooreerst

⁹⁾ Kronijk van het Historisch Genootschap XV, 1859, 107.

¹⁰⁾ Buurspraakboek 1420, fol. 100. Ook b.v. in Register van transp. en pl. 1696, 298. Zie over mogelijk verband tussen deze steegnaam en die van de Joffrenstraat: G. A. Evers, in: *Historia* XII, 1947, 132.

¹¹⁾ Register van transporten en plechten 30 Sept. 1559.

¹²⁾ Minuten van plechten en procuratiën 8 Mei 1556 (bijlage dd. 29 April 1556); Register van transp. en pl. 31 Jan. 1566, 25 Nov. 1642, 30 Mrt. 1678, 21 Juli 1692, 27 Apr. 1774, 6 Juni 1783, 3 Mei 1809. Ook: Civile sententiën, 22 Mrt. 1662 (Gem. archief II 2826).

— al geeft de negatieve constatering weinig houvast bij de naamsverklaring — dat ook bij de laatstgenoemde Peperstraat geen pepermolen, peperweide etc. in de naaste omgeving aangetroffen is. Vervolgens, dat ook hier in het noorden van de stad, evenals ginds bij de Geertekerk in het zuiden de naam afwisselend of tegelijk met een andere voorkomt (Peperstraat — Joffrouwenstraat; Peperstraat — Peterseliesteeg). Ten derde is het opvallend, dat de noordelijke Peperstraat zo gelegen is, dat zij — allerlei bezwaren daargelaten — met de Voorstraat één verloop zou kunnen hebben gehad, en hoe verleidelijk is het dan om — met de situatie te Buren (Voorstraat — Peperstraat) in de herinnering — daaruit af te leiden, dat ook deze Peperstraat eenmaal deel heeft uitmaakt van een belangrijke verkeersweg, als hoedanig wij de Voorstraat thans geneigd zijn te beschouwen. Echter waarschuwt hier kennis van vroegere toestanden tegen voorbarige gevolgtrekkingen.

De Voorstraat immers is eerst laat een straat van betekenis geworden. De weg uit het Oosten liep oudtijds van de Bilt niet rechtstreeks op de Wittevrouwenpoort aan, maar richtte zich via Oostbroek, Vossegatsedijk, Abstederdijk op de oostelijke Tolsteegpoort. De Biltse Straatweg van de Bilt tot het tegenwoordige Oorsprongpark (de „nieuwe” Steenweg) dateert van omstreeks 1290¹³⁾ en de Biltstraat van dat punt tot de stadsmuur is vermoedelijk niet eerder als grote toegangsweg ontstaan dan in de 14de eeuw. Maar of toen ook reeds de daarop aansluitende Wittevrouwenstraat en de weg over het St. Jansveld, die eerst in de 16de eeuw Voorstraat is gaan heten (en dan nog altijd met de toevoeging „anders genaemt St. Jansveld”) een grote verkeersweg vormden, schijnt twijfelachtig. Meent men dat dit wel het geval geweest is, dan moet men ook nog, om de Voorstraat-Peperstraattheorie waar te maken, veronderstellen, dat de Pepersteeg het restant is van een veel bredere Peperstraat en dan nog aansluiting zoeken met Potterstraat of Viebrug. Het schijnt tot nader order beter te kennen, dat onze kennis van vroegere toestanden ter plaatse te onzeker is om daarop te bouwen en voorlopig maar aan te nemen, dat de, althans sedert de 16e eeuw aantoonbare, nabuurschap van Voorstraat en Peperstraat louter toeval is.

Hoe onzeker de naamgeving van straten in vroeger eeuwen was, kan nog hier uit blijken, dat dezelfde Peterselie- = Pepersteeg tegelijk ook herhaaldelijk als Malle Willem-steegje voorkomt¹⁴⁾.

v. C.

¹³⁾ Zie Maandblad 1951, 11 en Jaarb. 1951, 28.

¹⁴⁾ Register van transp. en pl. 1577 II 53, 1583 I 330, 1631 I 42, 1658, 462.

KLEINE MEDEDELINGEN.

't Utrechtse schip. Op 26 April 's avonds om 8 uur, wordt in het Centraal Museum te Utrecht een lezing gehouden over het „utrechtse schip“, dat in dit museum te zien is. De lezing, verlicht met lichtbeelden, wordt op 3 Mei voortgezet. Kosten per keer f 0,50.

Straatnamen te IJsselstein. Voor de straten in het uitbreidingsplan „De Nieuwpoort“ te IJsselstein heeft men namen gekozen, die ontleend zijn aan de historie dezer stad. In een gedocumenteerd rapport lichtte mr J. J. Abbink Spink, burgemeester van IJsselstein deze namen toe. Daaruit blijkt, dat men aan de hand van deze namen een beknopte geschiedenis van IJsselstein kan samenstellen, althans over het tijdvak 1400—1550.

Er komt een Geldersepad en Geldersebrug, ter herinnering aan de inneming en uitmoording van IJsselstein door de Geldersen in 1466. Maximiliaan van Egmond, Willem van Egmond, Floris van Buren, Frederik van IJsselstein, Aleida van Culemborg en andere heren en vrouwen van IJsselstein worden vernoemd. Ook Anna van Buren (1553—1558) erfdochter van de graaf van Buren en heer van IJsselstein. Door haar huwelijk met Willem van Oranje in 1551, kwam de baronie van IJsselstein aan Oranje.

Monumentencommissie Maarssen. De Raad van Maarssen heeft een monumentencommissie benoemd, bestaande uit negen leden. De taak dezer commissie zal zijn het verstrekken van adviezen aan het gemeentebestuur, welke betrekking hebben op het plaatsen van bouw- en kunstwerken of gedeelten daarvan, die uit een oogpunt van historie, kunst of schoonheid van belang zijn, op een door het gemeentebestuur vast te stellen lijst.

Oude lantaarns aangebracht. In de binnenstad van Utrecht worden hier en daar ouderwetse lantaarns geplaatst, die echter van een moderne verlichting voorzien zijn. De lantaarns, die een vertrouwd voorkomen hebben, prijken met een aardige bekroning. Men kan ze op verschillende plaatsen langs de grachten zien en ook op het Nicolaïkerkhof. Het is een loffelijke gedachte geweest deze lantaarns weer op te richten. Ze staan duizendmaal beter dan de gladde masten en geven een zeker cachet aan oude plekjes.

Guderdom amerongse toren. In „Onze Kerkbode“ der ned. hervormde gemeente van Amerongen, Februari 1955, lezen wij: „In de bekende Heemschut-serie verscheen in 1943 een boekje van dr E. H. ter Kuile, getiteld „De torens van Nederland“. Hij geeft daarin een beschrijving van een groep laat-gothische torens in het Utrechtse en Waterland, namelijk die van Soest, Nieuw-Loosdrecht, Eemnes-Buiten, Houten, Amerongen, Loenen, Monnikendam en Ransdorp, onder welke die van Amerongen als een hoogtepunt moet worden beschouwd.

Onder al deze torens was er tot dusverre maar één nauwkeurig te dateren, namelijk die van Eemnes-Buiten, welke in 1521 werd gebouwd. Nu echter is het de geachte schrijver gebleken, dat over de ouderdom van onze St Andriestoren door de heer K. Heeringa gegevens zijn gepubliceerd. Heeringa toch vermeldt in zijn „Rekeningen van het Bisdom Utrecht“ over de jaren 1526—27 betalingen voor een gegeven verlot om de (oude) toren van Amerongen af te breken en te herbouwen onder de volgende bewoordingen:

licentia frangendi et reedificandi turrim parochialis ecclesie de Amerongen, necnon reparandi eandem ecclesiam.

Men kan mitsdien op grond daarvan aannemen, dat de bestaende toren in de jaren 1526 en 1527 of althans kort nadien is verzezen, tegelijk met de restauratie van de kerk“.

Geschiedenis van Maarn. De heer J. Briedé, gemeentesecretaris van Maarn heeft een lezing gehouden over de historie dezer gemeente. Aan het verslag van deze lezing in de Doornse Courant van 18 Februari 1955 ontleen wij het volgende:

„Reeds tijdens de regering van Karel de Grote worden beide marken Maarn en Maarsbergen al genoemd (777). Enige eeuwen lang bestond Maarn uit enkele plaggenhutten, gelegen temidden van uitgestrekte heidevelden, een vergeten vrijwel waardeloos stukje grond.

Maarsbergen was toen niet veel belangrijker, maar gold toch als waardevoller. Het komt reeds in 1124 voor als bezitting van Fulco van Berne. Berne was een kasteel in het land van Heusden. In dit jaar sprong Fulco, bij een achtervolging door zijn vijanden, in volle wapenrusting te paard in de Maas, daarbij de gelofte

afleggende, zijn goederen aan de kerk te zullen geven, als hij levend de overzijde zou bereiken. Zo werd het kasteel Berne een abdij en ridder Fulco trad in het klooster. Andries van Cuyk, de toenmalige bisschop van Utrecht, keurt deze schenking goed en zo komt onder de aan de kerk afgestane bezittingen ook voor Meersberg, dat dus van 1134 af een der vier proosdijen van de beroemde abdij van Berne wordt.

Wat niet tot geestelijk goed van Meersberg behoorde, werd Manderen (Maarn) genoemd. Tijdens de 80-jarige oorlog kiest Heusden de partij van Holland. De abdij van Berne wordt verwoest en de staten van Holland komen in het bezit van alle tot de abdij behorende bezittingen, dus ook van Maarsbergen en Maarn. Na de vrede van Munster in 1648 verkoopt Holland zijn bezittingen in de andere gewesten en zo komt in 1656 Maarsbergen aan Samuel de Marees uit Amsterdam. Deze krijgt het recht zich heer van de ambachtshoofdelijkheid Maarsbergen te noemen, een recht, dat tot op heden is blijven bestaan voor de bezitters van het kasteel Maarsbergen.

In de franse tijd wordt de heerlijkheid opgeheven en noemt de toenmalige eigenaar Dubois zich „mair van Maarn en Maarsbergen“. Na de bevrijding van het franse juk noemt hij zich weer schout. Gedurende deze franse tijd is een gedeelte van de papieren der Oranjes in het kasteel Maarsbergen bewaard gebleven.

In 1825 wordt de heer Dubois „honorabel“ als schout ontslagen en opgevolgd door Joh. Ederveen de eerste eigenlijke burgemeester van onze gemeente. Deze had blijkbaar veel moeite met schrijven en zo werd hem een secretaris toegevoegd. Hij sterft in 1834 en krijgt, maar pas in 1838, als opvolger de heer Milius, een strijdbaardig man waardoor zijn ambtsperiode (tot 1848) niet zeer rustig was. Met de heer Van Bennekom vangt het tijdperk van de personele unie met Doorn aan tot 1924, daar hij ook in die gemeente burgemeester was.

Toen in 1860 gedeputeerde staten bij de raad aandrongen op de stichting van een school, vond dit fel verzet (vrees voor hoge belastingen). Toch kwam de school. Het meubilair bestond gedeeltelijk uit oude collegebanken, geschonken door een professors weduwe. De aanleg van de

Rijnspoor bracht daarna weer grote moeilijkheden in verband met wegen.

Door de aanleg van de tunnel (die men nu aan het verbreden is) vond men een aannemelijke oplossing. De buurtnaam „Nieuw Amsterdam“ dateert uit de tijd, omdat vele werklieden uit Amsterdam, die werkten aan de spoorbaan, in deze buurt een tijdelijk onderkomen vonden.”

Woudenberg's „breurskup“. Te Woudenberg bestaat een eeuwenoude instelling, de St Anna Broederschap, bij de oudere Woudenbergers wel „Het breurskup“ genoemd. In de Amersfoortse Courant van 20 Augustus 1954 lezen we hierover:

„De hervormde kerk alhier is zeer oud. Zij was oorspronkelijk gewijd aan St Catharina, terwijl het koor gewijd was aan St Anna, waaraan de broederschap haar naam ontleende.

Vermoedelijk was het doel van deze broederschap om uit de inkomsten van haar bezittingen zielmissen voor haar gestorven leden te bekostigen. Na de reformatie kreeg dit de bestemming om aan behoeftigen, niet door de diaconie gesteunden (zogenaamde stille armen) een ondersteuning te verstrekken. Deze regeling werd in het midden der 17e eeuw door de staten van Utrecht vastgesteld. Uit de boeken van de tegenwoordige beheerders blijkt, dat van 1747 af steeds een comité van vooraanstaande inwoners van Woudenberg met de regeling was belast. De broederschap heeft in eigendom een stuk grond, gelegen aan de Molenweg langs de Griff. Nog altijd worden enkelen uit dit fonds begiftigd.

In het jaar 1747 waren beheerders van de broederschap de heren W. Lagerwey, schout van Gerestein en secretaris der gemeente Woudenberg, H. Vermeulen en Jan Willem Koudijs. In latere jaren komen wij steeds de namen Lagerwey, Geltenbeek, Moersbergen, Verhoef en Koudijs tegen. Ook de gebroeders Van Manen en Kolfshoten komen meermalen voor.

Van 1882 tot aan zijn overlijden in 1924 heeft burgemeester J. B. de Beaufort het voorzitterschap waargenomen. In 1924 was het de heer I. A. van Kolfshoten die hem opvolgde, terwijl in 1928 E. van Kolfshoten dit waarnam. Thans zijn de heren P. A. G. baron van Heeckeren van Brandsenburg, oud-burgemeester der gemeente Woudenberg, H. van Lunteren en P. J. Holsheimer de beheerders van dit fonds.”